

XORIJIY DAVLATLARDA JAMOAT XAVFSIZLIGI VA JAMOAT TARTIBINI SAQLASHNING NAZARIY METODOLOGIK ASOSLARI

Podpolkovnik Madaminov Dilmurod Adhamjonovich
Jamoat xavfsizligi universiteti magistratura tinglovchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Jamoat xavfsizligi va jamoat tartibini ta'minlash davlatlarning barqarorligi va ijtimoiy rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga egaligini, har bir davlatning xavfsizlik siyosati uning ijtimoiy, siyosiy va madaniy sharoitlariga mos keladigan nazariy va metodologik yondashuvlarga asoslanadi. Xorijiy davlatlar tajribasi bu borada o'ziga xos yondashuvlarga ega bo'lib, jamoat xavfsizligini ta'minlashning samarali usullarini ishlab chiqishda muhim omil hisoblanishi to'g'risida bayon qilgan.

Kalit so'zlar: Jamoat xavfsizligi, ijtimoiy shartnoma, funksionalizm, xavfsizlik modeli, targ'ibot.

KIRISH

Jamoat xavfsizligi va jamoat tartibini ta'minlash davlatlarning barqarorligi va ijtimoiy rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega. Har bir davlatning xavfsizlik siyosati uning ijtimoiy, siyosiy va madaniy sharoitlariga mos keladigan nazariy va metodologik yondashuvlarga asoslanadi. Xorijiy davlatlar tajribasi bu borada o'ziga xos yondashuvlarga ega bo'lib, jamoat xavfsizligini ta'minlashning samarali usullarini ishlab chiqishda muhim omil hisoblanadi.

1. Jamoat xavfsizligining nazariy asoslari;

Jamoat xavfsizligini ta'minlashning nazariy asoslari bir nechta yondashuvlarni qamrab oladi:

- Ijtimoiy kontrakt nazariyasi (Social Contract Theory): Jamoat xavfsizligi bu nazariyada davlatning asosiy vazifalaridan biri sifatida qaraladi. Fuqarolar davlat bilan "ijtimoiy shartnoma"ga kirishadi, bunda fuqarolar o'z huquqlarini davlatga topshiradi va evaziga xavfsizlikni ta'minlashni talab qiladi. Bu yondashuv Jon Lokk va Tomas Gobbs kabi faylasuflar tomonidan ilgari surilgan bo'lib, bugungi kunda ko'plab davlatlarning xavfsizlik siyosatiga asos bo'ladi.

- Funksionalizm nazariyasi (Functionalism Theory): Bu nazariya jamoat xavfsizligi tizimini ijtimoiy institutlar bilan bog'laydi. Davlatning asosiy institutlari (huquqni muhofaza qilish, sud va harbiy kuchlar) xavfsizlik va tartibni ta'minlash vazifalarini bajaradi. Tizimning har bir qismi o'z funksiyasini bajarishi bilan ijtimoiy barqarorlik saqlanadi.

- Maqsadli nazorat va xavfsizlik modeli (Targeted Security Model): Ushbu yondashuv xavfsizlikka aniq maqsadlar va xavf-xatarlarga qarshi kurashish orqali yondashadi. Har bir xavfqa qarshi maxsus chora-tadbirlar ishlab chiqiladi va xavfsizlik kuchlari shu yo'nalishda ish olib boradi.

2. Jamoat xavfsizligini ta'minlashning metodologik asoslari

Metodologik jihatdan xorijiy davlatlarda jamoat xavfsizligini ta'minlashda bir nechta yondashuvlar qo'llaniladi:

- Markazlashgan va mahalliy boshqaruv: Xavfsizlikni boshqarishda markaziy hukumat va mahalliy organlar o'rtasidagi munosabatlar muhim ahamiyatga ega. Xitoyda markazlashgan

boshqaruv orqali davlat xavfsizlik siyosatini qat'iy nazorat qiladi, mahalliy boshqaruv esa markaziy organlar tomonidan boshqariladi. Turkiyada esa mahalliy boshqaruv organlari muhim rol o'ynaydi va ular o'z hududida xavfsizlikni mustahkamlashda muvofiqlashtirilgan tarzda ishlaydi.

- Texnologiyalardan foydalanish: Zamonaviy xavfsizlik tizimlarida texnologik vositalardan keng foydalaniladi. Sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data), yuzni tanish tizimlari va kuzatuv kameralarini joriy qilish orqali xavfsizlikka real vaqt rejimida monitoring va tahlil qilish imkoniyati yaratiladi. Xitoy tajribasi bu sohada yetakchi bo'lib, fuqarolarni kuzatish va tartibni ta'minlashda texnologiyalardan keng foydalaniladi.

- Ijtimoiy integratsiya va dialog: Turkiya tajribasi jamoat xavfsizligini ta'minlashda ijtimoiy integratsiya va fuqarolar bilan ochiq dialog olib borishning muhimligini ko'rsatadi. Jamoatchilikning ishtirokini ta'minlash, fuqarolar va xavfsizlik kuchlari o'rtasidagi hamkorlik ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

3. Xitoy va Turkiya tajribasi

- Xitoy tajribasi: Xitoy jamoat xavfsizligini ta'minlashda kuchli markaziy boshqaruv va texnologik vositalarga tayanadi. Yuzni tanish tizimlari va sun'iy intellekt texnologiyalari jamoat joylarida xavfsizlikni ta'minlashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, hukumat tomonidan keng ko'lamli axborot kampaniyalari olib borilib, fuqarolarni qonunlarga rioya qilishga undashadi. Bu yondashuv ijtimoiy barqarorlikni saqlashda muhim rol o'ynaydi.

- Turkiya tajribasi: Turkiya xavfsizlikni ta'minlashda demokratik institutlar va politsiya o'rtasida muvozanat saqlashga intiladi.

Jamoatchilik bilan muloqot, diniy va etnik guruhlar o'rtasidagi munosabatlarni boshqarish va milliy birlikni mustahkamlash orqali xavfsizlikni saqlashga qaratilgan chora-tadbirlar qabul qilinadi. Terrorizm va ichki mojarolarga qarshi kurashda Turkiyaning maxsus xavfsizlik kuchlari faoliyat olib boradi.

4. Xorijiy tajribani O'zbekistonga moslashtirish

O'zbekiston jamoat xavfsizligini ta'minlashda xorijiy tajribani o'z milliy xususiyatlariga moslashtirib, quyidagi asosiy yo'nalishlarda rivojlantirishi mumkin:

- Texnologiyalardan keng foydalanish: Xitoy tajribasi asosida kuzatuv va monitoring tizimlarini kengaytirish, raqamli xavfsizlikni ta'minlash.

- Fuqarolar bilan muloqotni kuchaytirish: Turkiya tajribasidan kelib chiqib, fuqarolar va davlat xavfsizlik xizmatlari o'rtasida ochiq muloqot tizimini shakllantirish.

- Mahalliy boshqaruvni mustahkamlash: Xavfsizlikni ta'minlashda mahalliy boshqaruv organlarini faol ishtirokini ta'minlash va ularni qo'llab-quvvatlash.

Xorijiy davlatlar tajribasida jamoat xavfsizligini ta'minlash bo'yicha samarali bo'lgan yo'nalishlarni O'zbekistonga olib kirish xavfsizlik tizimini mustahkamlashga va jamoatchilikka xizmat ko'rsatishni yaxshilashga yordam beradi. Quyida qaysi yo'nalishlarni O'zbekistonda tatbiq etish mumkinligi keltirilgan:

1. Yuqori texnologiyalar va kuzatuv tizimlari (Singapur, AQSh):

- Sun'iy intellekt va kuzatuv kameralar: Xitoy va Singapur kabi davlatlarda sun'iy intellekt yordamida ishlaydigan kuzatuv tizimlari jamoat xavfsizligini samarali ta'minlash uchun keng qo'llanilmoqda. Bu tizimlar real vaqt rejimida odamlarning harakatlarini kuzatadi va tahlikali vaziyatlarni oldindan aniqlaydi.

- Yuzni aniqlash tizimlari: Xitoyda yuzni tanish texnologiyalari orqali jamoat joylarida xavfsizlik ta'minlanadi. Ushbu texnologiya O'zbekistonda xavfsizlik kameralarida joriy etilishi mumkin.

- IoT asosida xavfsizlik tizimlari: "Aqlli" shaharlar tajribasidan foydalanib, Internet of Things (IoT) asosidagi xavfsizlik tizimlarini jamoat joylariga integratsiya qilish.

2. Jamoatchilik ishtirokida xavfsizlikni ta'minlash (Buyuk Britaniya):

- Jamoatchilik bilan hamkorlik dasturlari: Buyuk Britaniya va Germaniya kabi davlatlarda jamoatchilik xavfsizligini ta'minlashda fuqarolar faolligi yuqori ahamiyatga ega. O'zbekistonda mahalla faollari, volontyorlar va boshqa tashkilotlar bilan hamkorlikni kuchaytirish jamoat xavfsizligini yaxshilaydi.

- Mahalliy politsiya va fuqarolar o'rtasidagi aloqa: Buyuk Britaniyada qo'llanilgan "Neighborhood Watch" tizimini tatbiq etish. Bu tizimda jamoa a'zolari mahalliy politsiyaga yordam beradi va xavfsizlikni mustahkamlaydi.

3. Raqamli xavfsizlik va kibermakonda xavfsizlik (Estoniya, Janubiy Koreya):

- Kiberxavfsizlik: Estoniya va Janubiy Koreya kabi davlatlar raqamli xavfsizlikni mustahkamlashda kiberxavfsizlik texnologiyalaridan foydalanmoqda. O'zbekistonda davlat xizmatlari, bank tizimlari va jamoatchilik ma'lumotlarini himoya qilish uchun raqamli xavfsizlik choralari joriy etish zarur.

- Onlayn monitoring va ogohlantirish tizimlari: Jamoat xavfsizligini onlayn monitoring tizimlari orqali ogohlantirish tizimlarini rivojlantirish (masalan, favqulodda hodisalar yoki xavfsizlik buzilishlarida SMS ogohlantirishlar).

4. Xavfsizlik xodimlarini tayyorlash va ta'lim (Isroil, AQSh):

- Ko'p bosqichli tayyorgarlik tizimi: Isroil va AQShda xavfsizlik xodimlari, politsiya va harbiylar ko'p bosqichli tayyorgarlikdan o'tkaziladi. O'zbekistonda xavfsizlik kuchlarini tayyorlashda ilg'or texnik va taktik ko'nikmalarni o'rgatish tizimini tatbiq etish samarali bo'lar edi.

- Psixologik tayyorgarlik va stressni boshqarish: Harbiy va politsiya xodimlarini psixologik tayyorgarlikdan o'tkazish va stressni boshqarish bo'yicha dasturlar joriy qilish (AQShning ushbu tajribasi O'zbekistonda ham ahamiyatli bo'lishi mumkin).

5. Profilaktika va oldini olish strategiyalari (Germaniya, Shvetsiya):

- Profilaktika dasturlari: Germaniya va Shvetsiyada jinoyatchilikning oldini olishga katta e'tibor qaratiladi. Jinoyatlarning kelib chiqishini oldindan aniqlash va profilaktika choralari ko'rish orqali O'zbekistonda ham jamoat xavfsizligini kuchaytirish mumkin.

- Sotsial dasturlar orqali jinoyatchilikni kamaytirish: Shvetsiya tajribasiga ko'ra, ijtimoiy tenglik va yoshlarga imkoniyatlar yaratish orqali jinoyatchilikning oldini olish mumkin. O'zbekistonda bu yo'nalishda ko'proq yoshlar bilan ishlash, ularni sport va ta'lim dasturlariga jalb qilish lozim.

6. Favqulodda vaziyatlarda tezkor javob tizimlari (Yaponiya, AQSh):

- Favqulodda vaziyatlarda harakat qilish: Yaponiya va AQShda favqulodda vaziyatlarda samarali va tezkor javob berish tizimlari ishlab chiqilgan. O'zbekistonda ham shoshilinch xizmatlar (yong'in, tez yordam, politsiya) uchun integratsiyalashgan javob tizimlarini joriy etish orqali favqulodda vaziyatlarga tayyorlik darajasini oshirish mumkin.

- Mobil ilovalar va texnologiyalar: AQSh va Yaponiyada favqulodda vaziyatlar uchun mobil ilovalar orqali fuqarolarga tezkor yordam berish va ularni xabardor qilish tizimlari yaxshi ishlaydi. Bu tizimlarni O'zbekistonda ham rivojlantirish kerak.

7. Terrorizmga qarshi kurash strategiyalari (Fransiya, Isroil):

- Terrorizmga qarshi kurash: Isroil va Fransiya terrorizmga qarshi kurashda keng ko'lamli tajribaga ega. Bu davlatlarning xavfsizlik va razvedka tizimlari O'zbekistonga terrorizmga qarshi samarali kurash usullarini olib kirishda yordam berishi mumkin.

- Xavfsizlikning tezkor monitoringi va tahlil qilish: Terrorizm xavfi yuqori bo'lgan hududlarni tahlil qilish va real vaqt rejimida xavfsizlik choralari joriy qilish orqali milliy xavfsizlikni mustahkamlash mumkin.

XULOSA

Jamoat xavfsizligini ta'minlashning nazariy va metodologik asoslari davlatning siyosiy va ijtimoiy tuzilmasiga bog'liq. Xitoy va Turkiya tajribalari bu borada samarali yondashuvlar ishlab chiqqan. O'zbekiston uchun bu tajribalarni o'zlashtirish, texnologiyalardan foydalanish va fuqarolar bilan muloqotni kuchaytirish orqali jamoat xavfsizligini mustahkamlash mumkin. Nazariy va amaliy asoslarni uyg'unlashtirish orqali O'zbekiston jamoat xavfsizligi tizimini yanada takomillashtirishi mumkin. Xorijiy davlatlarning jamoat xavfsizligini ta'minlash borasidagi ilg'or tajribalarini O'zbekistonga moslashtirish va tatbiq etish orqali mamlakatda xavfsizlikni mustahkamlash, jinoyatchilikni kamaytirish va xavfsizlik xodimlarining samaradorligini oshirishga erishish mumkin. Eng muhimi, bu tizimlar milliy madaniyat va ijtimoiy holatlarni hisobga olgan holda moslashtirilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jamoat xavfsizligi va xavfsizlik nazariyalari bo'yicha umumiy manbalar:

- "Public Safety and Security: Keeping the Peace" by Philip P. Purpura - Jamoat xavfsizligi, politsiya ishlari va xavfsizlik kuchlari faoliyati haqida keng qamrovli kitob.

- "Introduction to Security" by Robert J. Fischer, Edward P. Halibozeck, David C. Walters - Xavfsizlikning nazariy va amaliy jihatlari, shu jumladan, texnologiyalar va xavfsizlik boshqaruvi haqida ma'lumot beradi.

2. Xitoyning jamoat xavfsizligi tizini va texnologiyalari bo'yicha manbalar:

- "The Great Firewall of China: How to Build and Control an Alternative Version of the Internet" by James Griffiths - Xitoyda davlat nazorati va xavfsizlikni ta'minlashda texnologiyalardan foydalanish haqida.

- "Surveillance State: Inside China's Quest to Launch a New Era of Social Control" by Josh Chin and Liza Lin - Xitoyning sun'iy intellekt va yuzni tanish tizimlaridan foydalanish orqali jamoat xavfsizligini ta'minlash tajribasi haqida.

3. Turkiyaning xavfsizlik tizimi va ijtimoiy tartibni saqlash bo'yicha manbalar:

- "Turkey: A Modern History" by Erik J. Zürcher - Turkiyaning siyosiy va ijtimoiy tuzilmasi, shuningdek, huquq-tartibot tizimi haqida ma'lumot beradi.

- "The New Sultan: Erdogan and the Crisis of Modern Turkey" by Soner Cagaptay - Turkiya xavfsizlik tizimi, terrorizmga qarshi kurash va jamoat tartibini ta'minlashda davlatning roli haqida batafsil kitob.

4. Nazariy asoslar bo'yicha manbalar:

- "Leviathan" by Thomas Hobbes - Ijtimoiy kontrakt nazariyasining asosi, unda davlatning xavfsizlikni ta'minlashdagi roli muhim o'rinda turadi.

- "The Social Contract" by Jean-Jacques Rousseau - Ijtimoiy shartnoma nazariyasining rivojlanishi va fuqarolar bilan davlat o'rtasidagi munosabatlar haqida.

5. Xavfsizlikni ta'minlashda texnologiyalarning roli bo'yicha ilmiy maqolalar:

- "Smart Surveillance: How AI and Big Data Have Transformed Security and Policing"

- Sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar yordamida xavfsizlik va kuzatuv tizimlarini rivojlantirish haqida ilmiy maqola to'plami.

- "The Role of Technology in Public Safety: Advancements and Ethical Considerations" - Texnologiyalardan foydalanish orqali xavfsizlikni ta'minlash masalalari haqida tahliliy maqolalar.